

University of Tehran

Conditions and Effects of Force Majeure in Long-Term Gas Sales Contracts with Emphasis on the Decision in the Mico and Pioneer Case

Mahmoud Bagheri¹ , Neda Davoodi²

1. Corresponding Author, Associated Professor, Department of Law, Faculty of Law & Political Science, University of Tehran, Iran, Email: mahbagheri@ut.ac.ir

2. PhD Candidate in, Department of Public Law in (Oil and Gas Law), Faculty of Law & Political Science, University of Tehran, Iran. Email: davoodi.neda@ut.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

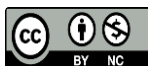
Manuscript received:
22 February 2025
final revision received:
25 September 2025
accepted:
25 November 2025
published online:
22 February 2026

Keywords:
Contractual equilibrium,
Force majeure, Gas,
Sale, Suspension,
Termination

Abstract

Force majeure is an exception to the principle of the necessity of contracts and is a case of release from liability. In the event of unforeseen and unavoidable events, upon the fulfillment of the necessary conditions, the obligor is exempted from fulfilling its obligations, and, in fact, it contractually places the risk of non-fulfillment of the obligation on the obligor. The purpose of this condition is to create immunity between the parties from liability for their non-fulfillment. The question that arises is whether, in a long-term gas sales contract, the obligor can easily use the exemption resulting from force majeure in the event of non-fulfillment of contractual obligations as a result of these events. It is assumed that, in a long-term gas sales contract, due to the non-storable and strategic nature of the subject matter of the contract and the exclusive and regional market, the force majeure conditions have different provisions in their definition, determination of instances and exceptions, and contractual obligations at the time of drafting and also at the time of **their** verification by the dispute resolution authorities. In addition to the guarantees of execution of general rules, there are also special guarantees of execution, such as temporary suspension of the contract, renegotiation, allocation of risk and damages between the parties, cash payment, and adjustment of the gas quantity to enable the accumulation of benefits for both parties to the contract.

Cite this article: Bagheri, Mahmoud; Davoodi, Neda (2026) "Conditions and Effects of Force Majeure in Long-Term Gas Sales Contracts with Emphasis on the Decision in the Mico and Pioneer Case" *Energy Law Studies*, 11 (2): 197 – 224.
<http://doi.org/10.22059/jrels.2026.387991.580>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

Introduction

Among the characteristics of gas production and sales projects, we can mention the very high and long-term investment volume, the direct connection with public interests, the limited gas resources, monopoly, and the regional nature of the gas market. Therefore, the importance of providing and supplying energy to governments and fulfilling obligations for the main parties to the contract, including the seller and the buyer, is essential. This is while there may be situations where it is not possible to continue to fulfill obligations for a temporary period or even permanently. These events, provided that they meet the requirements and conditions as examples of force majeure, require that arrangements be designed and included to minimize the losses of each party, including the party unable to fulfill the obligation and affected by the incident, as well as the other party to the contract. This will be possible through the force majeure clause based on the allocation and sharing of risk in a fair and equitable manner when drafting the gas purchase and sale contract. Therefore, the institution of force majeure, its instances and requirements, the duties and responsibilities of the parties to the contract when force majeure occurs, its impact on the contract, as well as its performance guarantees among oil and gas sector actors, including gas sales contracts, have been accepted as an exception to the principle of the necessity of adhering to contractual obligations, which is the subject of this research.

Method

The method used in this research is descriptive-analytical, and it is based on the opinions of lawyers in books and articles, arbitration opinions, theses and dissertations, as well as contracts, including domestic and foreign sources. Considering that, in the case of some sources, it is not possible to access the books physically, electronic files of domestic and foreign books and articles have been used.

Conclusions

In gas purchase and sale contracts, due to the specific nature of the subject matter of the contract, the definition and determination of instances, as well as the clarification of the exceptions, must be done with sufficient care because mentioning the instances in an exclusive or illustrative manner will be of considerable importance when interpreting the contract between the parties. In other words, the broad

force majeure clause in this type of contract is in favor of the buyer, and the narrow clause is in favor of the seller. Therefore, in order to achieve the maximum benefits of the contracting parties, each of the instances of force majeure and the limits of acceptance or non-acceptance of the risk of its occurrence must be carefully examined by each party. In order to benefit from the exemption resulting from the failure to fulfill contractual obligations by the obligor, it is necessary to prove the following: within a reasonable period of time that is not considered a delay according to the contract, to inform the other party of the matter and to take all reasonable measures to reduce or avoid the event or conditions in question or their consequences, and to take all reasonable measures to bring the force majeure event to a conclusion as soon as possible. In addition to informing and taking preventive measures, access to facilities is also an obligation.

According to the general rules of contracts, the effect of a force majeure event is to relieve the obligor of liability as an exception to the principle of enforceability of contracts. However, in the gas sales contract, the scope of the consequences of force majeure is stated broadly due to the strategic nature of the subject matter of the contract and the high importance of fulfilling the obligations of the buyer and seller under the contract. Its scope depends on the contractual conditions and the obligations accepted therein, which include temporary suspension of the contract, extension of the contract, renegotiation of the terms of the contract, termination of the contract, as well as matters specific to gas purchase and sale contracts, such as cash payment and adjustment of the amount of gas.

Ultimately, the nature of the force majeure clause in gas purchase and sale contracts is the same as that under the general rules of contracts, functioning as a factor that removes liability for failure to fulfill contractual obligations, but in defining and determining instances, exceptions, obligations and duties of the contracting parties, and establishing the causal relationship, it has more detailed and stricter regulations. In addition to the guarantees of execution of the general rules, it has its own guarantees of execution to prevent the abuse of this important institution as an exception to the principle of necessity and adherence to contractual obligations, and also to provide the maximum accumulation of the interests of the parties.

شرایط و ضمانت اجرای اختصاصی قوه قاهره در قراردادهای بلندمدت فروش گاز با تأکید بر رأی صادره در قضیه Pioneer و Mieco

محمود باقری^۱، ندا داودی^۲

۱. نویسنده مسئول: دانشیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، ایران. رایانامه: mahbagheri@ut.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری حقوق نفت و گاز، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، ایران. رایانامه: davoodi.neda@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	فورس ماژور به عنوان استثنای اصل لزوم قراردادهای و از موارد رافع مسئولیت است و در صورت وقوع حوادث پیش‌بینی‌نشده و اجتناب‌ناپذیر، با تحقق شرایط لازم، متعهد از انجام تعهدات خود مبرا می‌شود و در واقع ریسک عدم انجام تعهد را به صورت قراردادی بر عهده متعهدله قرار می‌دهد. هدف این شرط، ایجاد مصونیت طرفین از مسئولیت در قبال عدم اجرای آنهاست. پرسشی که مطرح می‌شود این است که آیا در قرارداد بلندمدت فروش گاز نیز متعهد به‌آسانی می‌تواند در صورت عدم ایفای تعهدات قراردادی در نتیجه این رویدادها از معافیت ناشی از فورس ماژور استفاده کند؟ فرض این است که در قرارداد بلندمدت فروش گاز، به دلیل غیرقابل ذخیره‌سازی و راهبردی بودن موضوع قرارداد و بازار انحصاری و منطقه‌ای، شرایط فورس ماژور در تعریف، تعیین مصادیق و استثنائات، و تعهدات قراردادی در زمان تدوین و همچنین زمان احراز آن توسط مراجع حل اختلاف مقررات متفاوت داشته و علاوه بر ضمانت اجرای قواعد عمومی، ضمانت اجرای خاصی مانند تعلیق موقت قرارداد، مذاکره مجدد، تخصیص ریسک و خسارات بین طرفین، پرداخت نقدی و تعدیل مقدار گاز داشته است تا موجبات جمع منافع دو طرف قرارداد را فراهم آورد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۴	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۷/۴	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۹/۵	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۱۲/۳	
کلید واژه‌ها: تبادل قراردادی، تعلیق، فروش، گاز، خاتمه، فورس ماژور.	
استناد: باقری، محمود؛ داودی، ندا (۱۴۰۴). «شرایط و ضمانت اجرای اختصاصی قوه قاهره در قراردادهای بلندمدت فروش گاز با تأکید بر رأی صادره در قضیه Pioneer و Mieco»، <i>مطالعات حقوق انرژی</i> ، ۱۱(۲)، ۲۲۴-۱۹۷. http://doi.org/10.22059/jrels.2026.387991.580 ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.	

مقدمه

از آنجا که در قراردادهای بلندمدت، وقوع حوادث اجتناب‌ناپذیر و پیش‌بینی‌نشده‌ی موجب می‌شود طرفین، از اجرای تعهدات قراردادی خود ناتوان شوند، لازم است که وضعیت حقوقی و تعهدات و مسئولیت‌هایی که در این دوران و پس از آن در قبال یکدیگر دارند تعیین شود. هرچه مدت قرارداد بیشتر باشد، به تبع، شرط فورس ماژور اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. هدف این شرط، حفظ تعادل قراردادی طرفین، از طریق تخصیص ریسک و ضرر و زیان در وضعیت عدم اجرای تعهدات قرارداد است. مضافاً، طرفین برای به حداقل رساندن اختلافات یا دعاوی، آثار و پیامدهای فورس ماژور و اقدامات خاصی که باید توسط هریک از آنها در صورت بروز آن انجام شود، تعیین می‌کنند. بدون ذکر این شرط در قرارداد، طرفین با این خطر مواجه‌اند که دادگاه در صورت بروز چنین رویدادهایی، موضوع را با استفاده از استانداردهای تجاری بررسی و تفسیر خود را تحمیل کند، از این‌رو شایسته است طرفین پیش از وقوع اختلاف، قواعد لازم را توافق و در قرارداد پیش‌بینی کنند (Dhekane & Shankar, 2021: 21).

در قرارداد بلندمدت فروش گاز^۱، مهم‌ترین تعهدات فروشنده و خریدار تحویل گاز و تأدیۀ ثمن آن است. با توجه به سرمایه‌گذاری هنگفت به‌منظور ایجاد تأسیسات زیرساختی و نیاز فروشنده به کسب درآمد و نیاز خریدار به دریافت گاز به دلایل اقتصادی و یا حاکمیتی، بقای قرارداد و استمرار روابط فی‌مابین تا حد امکان، مستلزم پیش‌بینی شروط در خصوص وقایع تأثیرگذار بر اجرای تعهدات قراردادی است. از این‌رو این نوشته از میان معاذیر قراردادی، به‌دلیل مورد پذیرش بودن آن در نظام حقوقی ایران به بررسی جنبه‌های حقوقی فورس ماژور در قرارداد مذکور پرداخته است و به پرسش‌های ذیل پاسخ خواهد داد: الف) وقوع فورس ماژور و احراز شرایط آن چه آثاری بر تعهدات طرفین خواهد داشت و تخصیص ریسک بین طرفین چگونه خواهد بود؟ ب) با توجه به شرایط خاص حاکم بر قراردادهای گاز، چه ضمانت‌اجراهای قراردادی ویژه و متفاوتی نسبت به قواعد عمومی حقوقی در راستای حداکثر سازی منافع طرفین پیش‌بینی می‌شود؟ ج) در صورت ادعای بروز حوادث مصداق فورس ماژور و ایجاد اختلاف میان طرفین، روش حل اختلاف چگونه است؟

۱. تعریف فورس ماژور و مقایسه با نهادهای حقوقی مشابه

امروزه فورس ماژور یا به تعبیر قانون مدنی، قوه قهریه، در بیشتر قراردادهای داخلی و بین‌المللی گنجانده می‌شود. از آنجا که ایران دارنده منابع عظیم گاز است و به‌عنوان فروشنده در قراردادهای

1. Gas Sale and Purchase Agreement (GSPA)

بلندمدت فروش گاز ایفای نقش می‌کند، ممکن است در مواردی قانون حاکم بر قرارداد فروش، قانون ایران تعیین شود. از این‌رو تحلیل موضوع فورس ماژور به‌عنوان یک نهاد حقوقی شناخته‌شده در نظام حقوقی ایران و در قالب یک بند قرارداد جهت تعیین حدود و ثغور تعهدات قراردادی مفید خواهد بود.

۱.۱. تعریف فورس ماژور

«فورس ماژور» یک اصطلاح فرانسوی (نیکبخت، ۱۳۷۶) و در حقوق دارای دو معنی عام و خاص است. در معنی عام عبارت است از هر حادثه خارجی (خارج از حیطه قدرت متعهد)، پیش‌بینی‌نشده و اجتناب‌ناپذیر که مانع اجرای تعهد باشد و در این معنا، شامل عمل ثالث و عمل متعهده که واجد دو صفت مذکورند نیز می‌شود. در معنای خاص نیز به معنی حادثه‌ای بی‌نام (غیرمنتسب به شخص معین و صرفاً ناشی از نیروهای طبیعی)، پیش‌بینی‌نشده و اجتناب‌ناپذیر است (صفایی، ۱۳۶۴: ۱۱۳). حقوقدانان ایرانی با استفاده از لفظ قوه قاهره، تعریفی تقریباً مشابه حقوق فرانسه و بدین شرح به‌کار برده‌اند: آنچه قابل پیش‌بینی نبوده و قابل اجتناب نیز نباشد و متعهد را در حالت عدم اجرای تعهد خویش قرار دهد یا موجب معافیت کسی که به علت عدم توانایی خسارتی به متعهده، خود یا متضرر دیگری وارد کرده است گردد (لنگرودی، ۱۴۰۳: ۵۵۳). دیکشنری بلک لا نیز فورس ماژور را این‌گونه تعریف می‌کند: «رویدادی که پیش‌بینی‌ناپذیر و کنترل‌نشده است و یک شرط قراردادی است که موجب تخصیص ریسک غیرممکن یا غیرعملی شدن اجرای قرارداد، به‌ویژه در نتیجه رویدادی که طرفین نمی‌توانستند پیش‌بینی یا کنترل کنند می‌گردد».^۱ همچنین به موجب ماده ۲۳ طرح مسئولیت بین‌المللی دولت (۲۰۰۱)، «فورس ماژور وقوع واقعه‌ای پیش‌بینی‌ناپذیر و نیروی غیرقابل احتراز بوده و از کنترل دولت خارج است و اساساً اجرای تعهد را در شرایط ذی‌ربط غیرممکن می‌سازد». از این‌رو با جمع این تعاریف، می‌توان بیان داشت که هر واقعه‌ای که کنترل‌نشده، اجتناب‌ناپذیر، غیرقابل دفع و پیش‌بینی‌ناپذیر باشد، می‌تواند مصداق فورس ماژور و موجب معاف شدن از اجرای تعهدات قراردادی و نداشتن مسئولیت ناشی از آن باشد.

1. An event or effect that can be neither anticipated nor controlled. it is a contractual provision allocating the risk of loss of performance becomes impossible or impracticable, especially as a result of an event that the parties could not have anticipated or controlled. Black's law dictionary (11th edn rev, 2019).

۲.۱. مقایسه فورس مازور با نهادهای حقوقی مشابه

علاوه بر فورس مازور به عنوان یکی از موارد رافع مسئولیت و یا معاذیر تعهدات قراردادی، عقیم شدن قرارداد^۱، هاردشیپ یا تعسر^۲ و عدم امکان اجرای قرارداد یا تعذر^۳ نیز وجود دارند. زمانی که اجرای قرارداد به دلایل الف) حاکمیت قانون، ب) از دست دادن اهلیت، ج) از بین رفتن موضوع قرارداد و د) تأخیر طولانی مدت عملاً موضوعیت خود را از دست دهد، عقیم شدن قرارداد محقق می شود. در صورت بروز هاردشیپ یا تعسر، اگرچه تعهد همچنان قابل انجام است، لکن متعهد با کسب سود کمتر از میزان پیش بینی شده در قرارداد می بایست به اجرای تعهدات خود ادامه دهد. تفاوت عقیم شدن و تغییر بنیادین اوضاع این است که در تغییر بنیادین، اگرچه با روش توافق شده اولیه، اجرای قرارداد اقتصادی نیست، اما می توان با روش های دیگر به شرط توافق طرفین با درج شرایط جدید و تعدیل قرارداد و با هزینه بیشتر آن را اجرا کرد، اما در عقیم شدن، برای مثال به علت غیرقانونی اعلام شدن، انجام قرارداد عقیم می شود و انتخاب دیگری وجود ندارد. عدم امکان اجرای قرارداد، دو حالت دارد: در حالت اول، در زمان انعقاد قرارداد حادث شده باشد که آن قرارداد از ابتدا باطل است؛ در حالت دوم، در زمان اجرایی شدن قرارداد اتفاق بیفتد و تعهد قراردادی در میانه راه قابل ایفا نباشد؛ که این حالت در کامن لا معادل عقیم شدن قرارداد و در نظام حقوقی نوشته غیرممکن شدن قرارداد ناشی از دست دادن اهلیت یا از بین رفتن موضوع محسوب می شود. شایان ذکر است که عدم امکان اجرای قرارداد اعم از عقیم شدن قرارداد است، زیرا هر موردی را که اجرای قرارداد را غیرممکن بسازد شامل می شود (ابراهیمی، ۱۳۹۷: ۲۰-۲۲).

۲. ارکان و مصادیق و استثنائات فورس مازور

۲.۱. ارکان فورس مازور

همان گونه که در تعاریف ملاحظه شد، تحقق شرط فورس مازور، منوط به اثبات چهار رکن از سوی مدعی است؛

اول) **خارج از کنترل بودن**. واقعه ای را می توان فورس مازور دانست که خارجی باشد و اراده متعهد تأثیری در ایجاد یا تشدید آن نداشته باشد. از این رو طرفی که خواستار استناد به فورس مازور و برخورداری از معافیت ناشی از آن است باید اثبات کند که در آن شرایط نمی توانست به آن تعهد عمل کند (Valerie et al., 2020: 78). ماده ۲۲۷ قانون مدنی ایران نیز بر این امر صحه می گذارد و بیان می دارد: «متخلف از انجام تعهد وقتی محکوم به تأدیه خسارت می شود که نتواند

-
1. Frustration
 2. Hardship
 3. Impossibility

ثابت نماید که عدم انجام به واسطه علت خارجی بوده است که نمی‌توان به او مربوط نمود». مقصود از این شرط این است که حادثه مورد ادعا، قابل انتساب به متعهد نباشد و عرفاً نتوان به آن نسبت داد. از سوی دیگر، تقصیر مدعی موجب رد ادعای او در استناد به فورس ماژور خواهد شد، زیرا سبب نقض این شرط می‌شود. در قضیه Offshore Services Inc vs. M/S Haliburton Vwdanta Limited & Anr دادگاه عالی بیان کرد که اپیدمی‌ها شامل وقایعی است که خارج از کنترل منطقی طرفین است. بنابراین اگرچه اپیدمی یا کووید، به یک بیماری اشاره دارد، اما اینکه توسط دادگاه استفاده شد، می‌توان نتیجه گرفت که خارج از کنترل طرفین قرارداد است. افزون بر این قرنطینه متعاقب آن در کشورها و محدودیت‌های مسافرتی اعمال شده در سطح جهانی در کنترل طرفین نیست. از این‌رو، تا زمانی که طرفین اقدامات کافی را برای کاهش تأثیر فورس ماژور انجام دادند، می‌توان گفت که عدم اجرای قرارداد خارج از کنترل طرفین است (Dhekane, 2021: 24).

دوم) **اجتناب‌ناپذیر و غیرقابل دفع بودن.** منظور از این شرط، حوادثی است که با مراقبت و تلاش متعارف و معقول افراد نیز قابل دفع و پیشگیری نیست و هیچ متعهد دیگری نیز در شرایط مشابه قادر به انجام آن تعهد نیست (شیروی، ۱۴۰۰: ۲۷۱). در خصوص احراز این رکن، در قرارداد از عبارات معقول، متعارف و به‌نوعی ضوابط نوعی استفاده می‌شود.

سوم) **غیرممکن شدن اجرای قرارداد و نه صرفاً دشوار شدن.** واقعه فورس ماژور و آثار آن باید به‌قدری ماهیت قرارداد را تغییر دهد که اجرای آن با توجه به قصد طرفین در زمان انعقاد قرارداد، غیرممکن و بی‌فایده شده باشد. در احراز این رکن باید به‌طور موردی بررسی و به راه‌حل‌های معقول و در دسترس متعهد، به‌منظور غلبه بر پیامدهای فورس ماژور توجه شود (Dhekane & Shankar, 2021: 23). در پرونده Classic Maritime Inc vs. Limbungan Makmur Sdn Bhd، قاضی معتقد بود که ناتوانی Limbungan در اجرای قرارداد ناشی از رویداد فورس ماژور نیست، بنابراین غیرممکن شدن اجرای قرارداد اثبات نشد.

چهارم) **پیش‌بینی‌ناپذیر بودن.** رویداد فورس ماژور، نباید در زمان انعقاد قرارداد توسط طرفین پیش‌بینی‌پذیر باشد. این رکن به این معناست که طرفین منطقیاً تصور نمی‌کردند که آن رویداد در مرحله اجرای قرارداد اتفاق بیفتد. البته پیش‌بینی‌ناپذیر بودن در جایی که احتمال وقوع موردی وجود داشته باشد، اما نحوه و زمان وقوع و تأثیر آن بر عملیات انجام‌شده معلوم نباشد هم صدق می‌کند. بدین ترتیب، پیش‌بینی‌ناپذیر بودن یک رویداد، نه تنها بر اساس احتمال وقوع آن، بلکه بر اساس زمان تأثیر بر اجرای قرارداد و نامعلوم بودن پیامدهای آن نیز ممکن است پذیرفته شود. در ماده ۹ قرارداد فروش گاز ساحلی انگلستان در سال ۲۰۱۵، مقرر شده است: «فورس ماژور هرگونه حادثه یا شرایط یا ترکیبی از این دو است که فراتر از کنترل معقول طرف متأثر (که

به عنوان عامل معقول و محتاط عمل کرده است) که به ناتوانی، یا عدم امکان انجام تعهدات قراردادی از سوی شخص منجر می شود و یک عامل محتاط و معقول، توان غلبه بر این ناتوانی و عدم امکان را ندارد». در این ماده، به شروط کنترل نشدنی بودن، اجتناب ناپذیر بودن و غیرقابل دفع بودن اشاره شده لکن شرط پیش بینی ناپذیر بودن ذکر نشده است. این موضوع به نظام حقوقی کامن لا برمی گردد که پیش بینی ناپذیر بودن را شرط اساسی تحقق فورس مازور ندانسته و صرفاً در دسته Act of God به عنوان مصادیق فورس مازور مفروض می داند.

۲.۲. مصادیق فورس مازور

در قراردادهای صنعت نفت و گاز، رویدادها و شرایطی که توسط طرفین به عنوان فورس مازور ادعا می شود به دو روش تعیین می شود (Dhekane & Shankar, 2021: 21)؛ در روش اول، فهرستی از رویدادها یا شرایطی را که در صورت وقوع می توان ادعای فورس مازور مطرح کرد تعیین می شود. این فهرست به صورت جامع تمامی مصادیق را به طور حصری ذکر می کند. حسن رویکرد جامع این است که زمینه اختلافات احتمالی را کاهش می دهد. در روش دوم، به دلیل نگرانی از اینکه رویدادی در تهیه فهرست نادیده گرفته شود، چندین رویداد به صورت تمثیلی به عنوان بخشی از یک فهرست غیر جامع بیان شده و در رابطه با هر رویداد دیگری که دارای این شرایط است، قابل ادعا خواهد بود، مگر اینکه آن رویداد مستثنا شده باشد. روش دوم برای تحت شمول قرار دادن رویدادهای نامشخصی که در زمان تنظیم قرارداد در نظر گرفته نشده اند توافق می شود (Roberts, 2014: 377) و در صورت عدم توافق، بررسی مصادیق، توسط مرجعی که به موضوع اختلاف رسیدگی می کند انجام می گیرد.

دسته اول مصادیق فورس مازور، شامل بلایای طبیعی مانند زلزله، سونامی، توفان، سیل، اختلال جوی یا یک بیماری همه گیر - که به طور کلی به عنوان «اعمال خدا یا اعمال طبیعت»^۱ نامیده می شوند- هستند. علاوه بر وقایع طبیعی، وقایع «ساخته انسانی»^۲ از جمله جنگ، تروریسم، اعتصابات، شورش ها، آلودگی، اعمال دولت مانند وضع ممنوعیت، امتناع از اعطای مجوز و دوره های وقفه در تجارت نیز با توافق طرفین به عنوان مصداق فورس مازور تعریف و ذکر می شوند. در دهه های اخیر، تهدیدهای جدیدالظهور و پیش بینی ناپذیر از جمله حملات سایبری و آثار بدافزار، شکست در زنجیره تأمین مواد ضروری برای اجرای قرارداد و اعمال حاکمیتی و اقدامات یکجانبه توسط دولت ها نیز به عنوان ادعای فورس مازور اضافه شدند (Densson, 2021: 2). اینکه کدام یک از موارد ذکر شده در قرارداد درج شود، به توافق طرفین

1. Act of God or Act of Nature

2. Act of Human

بستگی دارد و از یک قرارداد به قراردادی دیگر متفاوت است. در مواردی که مصادیق به طور حصری درج نشود، امکان استناد کردن به برخی مصادیق در آینده و تبدیل آن به محمل اختلاف دور از انتظار نخواهد بود.

۳.۲. استثنائات فورس ماژور

به دلیل اهمیت تعیین چارچوب موارد مورد استناد، طرفین قرارداد به طور معمول فهرستی از رویدادها یا شرایطی را ذکر می کنند که امکان بهره مندی از معافیت از انجام تعهدات در خصوص آن موارد وجود نداشته باشد و اغلب مشتمل بر موارد ذیل است:

تغییرات بازار و شرایط اقتصادی؛ در قرارداد بلندمدت فروش گاز، قیمت گاز اهمیت زیادی دارد و تغییرات آن از مهم ترین عواملی است که موجب نقض قرارداد می شود. گاهی تغییرات آنچنان زیاد است که یکی از طرفین تمایلی به اجرای تعهدات خود ندارد (آقای، ۱۳۹۳: ۹۱). در نتیجه، قرارداد باید به نحوی تنظیم شود که تغییرات در شرایط بازار یا دیگر رویدادهای اقتصادی که عملکرد یک طرف قرارداد را سخت تر یا با سودآوری کمتر همراه می کند، دستاویزی برای عدم انجام تعهدات قراردادی نباشد^۱ (Roberts, 2014: 378). با این روش، طرفین ریسک تغییرات بازار را در مقابل عرضه ثابت و تضمین شده گاز می پذیرند و ادعای معافیت از انجام تعهدات به استناد فورس ماژور ممکن نیست. در دعوی Hanover Petroleum Crop v. Tennneco Inc که در آن Tennneco Inc با این استدلال که به علت رکود اقتصادی و قیمت های پایین و کاهش تقاضا و افزایش عرضه، مدعی بود فورس ماژور پیش آمده و از برداشت خودداری کرده بود، اما هیچ کدام از دادگاه های بدوی و تجدیدنظر لوئیزیانا این استدلال را نپذیرفتند و اعلام کردند که اساساً این گونه تغییرات نمی توانند واقعه فورس ماژور تلقی شوند، زیرا به دلیل متفاوت بودن بازار گاز و تأثیرپذیر بودن آن عواملی مانند تغییرات آب و هوا و متغیر بودن میزان عرضه و تقاضا پیش بینی پذیرند (Burritt, 1992: 367).

عدم موفقیت در پرداخت؛ هنگامی که زمان پرداخت رسیده باشد، عدم موفقیت پرداخت خریدار به عنوان فورس ماژور پذیرفته نمی شود (Roberts, 2014: 378). این استثنا از جمله مواردی است که جنبه شخصی دارد و متعهد نمی تواند برای معافیت از مسئولیت به آن استناد کند (شیروی، ۱۴۰۰: ۲۷۲). البته این استثنا، در خصوص ناتوانی کامل در پرداخت یا کمبود بودجه در دسترس اعمال می شود و در مواردی که همه روش های پرداخت قابل استفاده نباشند، تسری پیدا نمی کند.

1. Thames Valley Power Limited v Total Gas & Power limited (2005)

عدم عملکرد مخزن؛^۱ عدم عملکرد مخزن به عنوان مصداق فورس ماژور، صرفاً در قرارداد مبتنی بر تخلیه^۲ پذیرفته می‌شود، زیرا در قرارداد فروش مبتنی بر عرضه^۳، امکان تهیه گاز از منابع دیگر وجود دارد. در قرارداد فروش گاز ساحلی انگلستان در سال ۲۰۱۵ آمده است: «فورس ماژور شامل قصور ژئوفیزیکی مخزن برای تولید گاز طبیعی یا قصور و شکست در انجام تخلیه یا فرسودگی مخزن نمی‌شود».

تأسیسات؛^۴ فروشنده و خریدار، خواستار بهره‌مندی از معافیت ناشی از فورس ماژور، در شرایط ایجاد اشکال در تأسیسات تولید و نیز تأسیسات پایین دست تحویل، و تأسیسات کاربران نهایی که به طور معمول تقاضای گاز از طرف خریدار، منوط به درخواست آنهاست، هستند؛ لکن به دلیل نگرانی در مورد معافیت گسترده و قابل تعمیم به تعداد بی‌شمار تأسیسات، موارد مشمول معافیت اعم از بالادست و پایین دست را ذکر می‌کنند تا موارد خارج از فهرست، مستثنا نباشد (Roberts, 2014: 379).

تغییر قوانین لازم‌الاجرا؛ در مواردی که تغییر مقررات مانع از اجرای تعهدات شود، نیاز به استناد به فورس ماژور حس می‌شود. این در حالی است که باید بین حمایت از منافع طرف متأثر و خدشه به حقوق مکتسبه طرف دیگر قرارداد تعادل ایجاد شود. این موضوع اغلب در مواردی است که یکی از طرفین، نماینده دولت یا یک نهاد مرتبط با دولت است و می‌تواند به طور مستقیم یا غیرمستقیم بر تغییر مقررات مؤثر باشد، یا به دلیل انگیزه‌های اقتصادی مانند تمایل به خروج از قرارداد به نفع ترتیبات سودمندتر، با ابرار تغییر قوانین، قرارداد را غیرقابل اجرا کند.^۵

اشخاص ثالث؛ اصولاً یکی از طرفین قرارداد نمی‌تواند در خصوص قصور در انجام تعهدات خود که ناشی از فعل یا ترک فعل شخص ثالث است، تقاضای معافیت از فورس ماژور کند، مگر در مواردی که آن شخص ثالث مشخصاً در قرارداد مربوطه تصریح شده باشد. همچنین رویدادی که بر شخص ثالث تأثیر می‌گذارد، تنها در صورتی می‌تواند به عنوان فورس ماژور ادعا شود که آن رویداد، جزو مصادیق شرط فورس ماژور قرارداد باشد.

1. Reservoir failure
2. Depletion-based
3. Supply-based
4. Facilities

۵. در خصوص ماده ۲۳ طرح مسئولیت بین‌المللی دولت که ممکن است مورد استناد طرف قراردادی – که دولت است – قرار بگیرد؛ شایان ذکر است که کاربرد این ماده در مواردی است که متخلفانه بودن عمل یک کشور در مقابل یک کشور دیگر بابت نقض تعهدات حقوق بین‌الملل باشد ولیکن در جایی که قرارداد وجود دارد؛ اولویت با تعهد قراردادی است و امکان استناد به این نهاد حقوقی در قرارداد فروش گاز وجود ندارد.

تولید میعانات همراه: قرارداد فروش گاز مقرر می‌کند که در صورت هرگونه وقفه در تحویل گاز از جانب فروشنده که ناشی از وقفه در تولید مایعات مربوط باشد، توسل به معافیت از مسئولیت ناشی از فورس ماژور امکان‌پذیر نباشد. با این حال، در صورتی که خریدار، خریدار میعانات همراه با تولید فروشنده نیز باشد، می‌توان گفت که فروشنده با اثبات شرایطی که منعکس‌کننده واقعیت کل پروژه تولید و فروش و انتقال گاز و نیز مایعات است، از مسئولیت معاف شود.

اعمال تحریم یا عدم اخذ تأییدیه لازم: مطابق این استثنا، متعهد نمی‌تواند در خصوص تحریم‌هایی که به دلیل عدم رعایت مقررات لازم‌الاجرا توسط یک مقام دولتی تحمیل می‌شود و یا به دلیل عدم اخذ مجوز یا تأییدیه‌های لازم (برای مثال به دلیل عدم اقدام مطابق با برخی استانداردها)، تقاضای معافیت از مسئولیت مطرح کند (Roberts, 2014: 381-382). تفاوت مهم دو نظام حقوقی عرفی و نوشته در این خصوص، به شرط پیش‌بینی‌پذیر بودن برمی‌گردد. در نظام حقوقی نوشته، هرگاه انجام تعهد به دلیل وقوع حوادث کنترل‌نشده و پیش‌بینی‌ناپذیری غیرممکن شود، مصداق فورس ماژور است، اما در نظام حقوقی کامن‌لا، ضرورت پیش‌بینی‌ناپذیری بودن حادثه برای تحقق فورس ماژور وجود ندارد، زیرا با تفکیک بین Act of God و Act of Human خود را از اینکه در تعریف فورس ماژور، شرط پیش‌بینی‌ناپذیر بودن را اضافه کند بی‌نیاز کرده است. درحالی‌که مطابق نظام حقوقی نوشته^۱، Act Of God تنها یک بخش از مصادیق فورس ماژور است. از این‌رو اگرچه تحریم کنترل‌نشده و غیرقابل اجتناب و دفع است، لکن شرط پیش‌بینی‌ناپذیر بودن موردنظر نظام حقوق نوشته را ندارد و مصداق فورس ماژور نیست و تنها می‌تواند به عنوان مصداق عقیم شدن قرارداد و یا عدم امکان اجرای قرارداد در نظر گرفته شود. رکن پیش‌بینی‌ناپذیر بودن در مصادیق دیگر مانند اعتصابات نیز به همین ترتیب در زمان تنظیم قرارداد فروش گاز محل بحث و مناقشه هستند.

۳. تعهدات طرفین در شرایط فورس ماژور

الف) اطلاع‌رسانی یا ارسال اختاریه و گزارش‌دهی^۲ - طرف متأثر باید در اولین فرصت متعارف در خصوص وقوع رویداد به ذی‌نفع اطلاع‌رسانی کند. مقصود از اطلاع، هر نوع بیان جهت ابراز مقصود است و در صورت فقدان توافق، اختاریه متناسب با وسایل ارتباطی در دسترس، با توجه به اوضاع و احوال در نظر گرفته می‌شود. در صورت لزوم، باید به ارسال

۱. به تبعیت از حقوق فرانسه

اخطاریه به صورت کتبی و تعیین مخاطب آن تصریح شود. ایفای تکلیف ارسال اخطاریه، اصولاً با ارسال اطلاعیه محقق می‌شود و وصول آن به طرف مقابل شرط نیست. اینکه آیا اخطاریه شامل گزارش مفصل از جزییات واقعه و اقدامات انجام‌شده و همچنین تأثیر بر اجرای قرارداد و تخمینی از مدت زمان تأثیر آن باشد یا خیر و ارسال آن استمرار داشته و شامل گزارش‌های بیشتر در فواصل زمانی منظم باشد یا یک دوره معین برای تأخیر یا تعلیق اجرای قرارداد کفایت می‌کند، به توافق بستگی دارد (Roberts, 2014: 382).

ب) اقدامات پیشگیرانه یا اصلاحی^۱ - طرف متأثر، باید به منظور بهره‌مندی از معافیت ناشی از شرط فورس مازور، اقداماتی را که برای رفع آثار حادثه، بر اساس استانداردهای یک اپراتور معقول و محتاط به کار گرفته می‌شود انجام دهد.^۲ این موضوع به این دلیل است که یک طرف موظف به تحمل هزینه‌های نامعقول یا انجام اقدامات غیرمعمول برای غلبه بر حادثه فورس مازور نباشد و از سوی دیگر، شخص ذی‌نفع به علت عدم اقدام متعهد، متضرر نشود (Roberts, 2014: 382). این موضوع در قضیه Channel Island Ferries vs. Sealink UK Ltd که قاضی Parker LJ اظهار کرد: «طرف متأثر، علاوه بر اینکه شرایط تحقق فورس مازور را اثبات می‌کند، باید نسبت به انجام اقدامات لازم جهت جلوگیری یا کاهش آثار و نتایج زیانبار گام بردارد» (Dension, 2021: 3) بیان شده است.

ج) دسترسی به تأسیسات^۳ - از آنجا که شرط پذیرش معافیت از مسئولیت ناشی از فورس مازور این است که طرف متأثر، از الزامات تعیین‌شده پیروی کند، ممکن است قرارداد تکالیفی مانند ایجاد دسترسی به اطلاعات مربوط به رویداد ادعایی فورس مازور و حق بازدید از تأسیسات را به طرفین بدهد (Roberts, 2014: 379). در قضیه Heritage Oil and Gas v Tullow Uganda یکی از موارد اختلاف امکان بازدید از تأسیسات بود.^۴

۴. آثار و ضمانت اجرای درج شرط فورس مازور در قرارداد بلندمدت فروش گاز

در این قرارداد، به دلیل راهبردی بودن موضوع قرارداد و اهمیت ایفای تعهدات طرفین، دامنه شمول پیامدهای فورس مازور تصریح می‌شود. این آثار بسته به اینکه برای مدت محدود اجرای قرارداد را متوقف کند یا به طور کلی مانع اجرای قرارداد شود متفاوت پیش‌بینی می‌شوند و به طور

1. Remediation

2. B & S Contravts and Design Ltd v Victor Green Publications Ltd (1984)

3. Access to facilities

4. Heritage Oil and Gas v Tullow Uganda [2013] EWHC 1656; Scottish Power UK plc v BP Exploration Co Ltd [2015] EWHC 2658.

معمول شامل تعلیق موقت قرارداد، تعویق و تمدید مدت قرارداد، مذاکره مجدد در خصوص شرایط قرارداد، تخصیص ریسک و خسارات از طریق تعیین ضمانت اجرای خاص مانند پرداخت نقدی یا تعدیل مقدار گاز و خاتمه قرارداد هستند که به آنها خواهیم پرداخت.

۱.۴. تعلیق موقت قرارداد

علی القاعده تا زمانی که رویداد فورس مازور ادامه دارد، اجرای تعهد توسط طرف متأثر به حالت تعلیق درمی آید و به محض پایان آن، اجرای تعهدات باید از سر گرفته شود (Menon, 2020: 2).

۲.۴. تعویق و تمدید مدت قرارداد

ممکن است تعویق قرارداد در طول مدت فورس مازور و یا تمدید آن پیش‌بینی شود. در این صورت طرف دیگر نمی‌تواند از ضمانت اجرای نقض تعهد استفاده کند. این موضوع بدین شرح بیان می‌شود: «کلیه تاریخ‌ها و دوره‌های ذکرشده در قرارداد حسب مورد تعویق یا تمدید خواهد شد» و یا با جزئیات بیشتر: «در صورت وقوع رویداد فورس مازور، به تعداد روزهایی که مقدار کل گاز به دلیل رویداد مازور تحویل نشده است به تعویق می‌افتد؛ مشروط بر اینکه چنین تعویقی تأثیری بر تمدید سایر قراردادهای فروشنده یا نقض سایر مقررات و قراردادهای قابل اجرا نداشته باشد».

۳.۴. مذاکره مجدد در خصوص شرایط قرارداد

از آنجا که بخش‌های مختلفی اعم از اکتشاف، استخراج، حمل، پردازش و توزیع با قرارداد فروش گاز مرتبط‌اند، عدم موفقیت کلی یا جزئی یکی از طرفین در اجرای هریک از این موارد، بر اجرای سایر قراردادهای مؤثر خواهد بود. مضافاً، مذاکره برای انعقاد قرارداد جدید، طولانی، دشوار و پرهزینه خواهد بود. از این‌رو بین انتخاب حفظ قرارداد با شرایط اولیه یا فسخ زودهنگام، مطلوب است که طرفین، به‌عنوان راهکار سوم، روابط و تعادل قراردادی خود را مطابق با شرایط جدید حفظ کنند (Park, 2015: 2). مذاکره مجدد اغلب در مواردی است که تغییر شرایط به میزانی باشد که طرفین ناگزیر از بازنگری در روابط تجاری خود باشند (Osikilo, 2005: 11) و بدین شکل توافق می‌شود که «در صورت اثبات فورس مازور مؤثر بر اجرای قرارداد، طرفین اختیار مذاکره مجدد دارند و در این زمینه می‌توانند انجام اقدامات مؤثر، از جمله انعقاد تفاهم‌نامه دوجانبه و مذاکره مجدد در خصوص شرایط قرارداد را برای کاهش آثار فورس مازور توافق کنند» (Dhekane & Shankar, 2021: 27). در صورت موفقیت در مذاکره مجدد، قرارداد با شرایط

جدید لازم‌الاجرا می‌شود. ذکر این بند در قرارداد به دلیل نقش اساسی در جلوگیری از ورود به دادرسی‌های طولانی ضروری به نظر می‌رسد (Osikilo, 2005: 12).

۴.۴. تخصیص ریسک

می‌توان با توافق برخلاف قواعد تکمیلی و از طریق شرط قراردادی فورس ماژور، ریسک‌های بالقوه یا بالفعل را به طرف دیگر قرارداد منتقل کرد یا با گرفتن امتیاز در دیگر شروط مانند تخفیف در قیمت، ریسک فورس ماژور را پذیرفت. تخصیص ریسک از طرق مختلف و با روش‌های مورد توافق از جمله پرداخت نقدی یا تعدیل مقدار گاز اعمال می‌شود که در ذیل به آنها خواهیم پرداخت؛

۴.۴.۱. پرداخت نقدی

ممکن است طرفین برای حل مشکل خریدار در خصوص تخفیف‌های کسری گاز انباشت‌شده و وصول‌نشده، توافق کنند که از طریق پرداخت مبلغ توسط فروشنده با عنوان «پرداخت نقدی»^۱ یا کسری وصول‌نشده از طریق تحویل گاز یا سایر فراورده‌های پتروشیمی به خریدار، معادل با میزان وصول‌نشده، با عنوان «گاز نهایی»^۲ جبران کنند. این موضوع در مراجع رسیدگی در مقام رفع اختلاف بیان شده است. در سال ۲۰۰۵ یک قرارداد بلندمدت فروش گاز بین EMG و EGPC/EGAS منعقد و محل تحویل گاز در Al-Arish مصر تعیین شد. در قرارداد مقرر شد گاز از طریق خط لوله EMG به نام Peace Pipeline انتقال یابد. اختلاف زمانی رخ داد که سه سال پس از آغاز اجرای تعهدات در سال ۲۰۱۱، تأسیسات خط لوله با حملات تروریستی متعددی مواجه شد و در نهایت قرارداد خاتمه یافت. طرفین در خصوص اینکه واقعه مذکور فورس ماژور تلقی می‌شود یا خیر دچار اختلاف شدند. در همین اثنا EGAS، به بهانه اینکه EMG چهار ماه متوالی از پرداخت مبلغ قراردادی خودداری کرده، قرارداد را با صدور اخطاریه کتبی فسخ کرد. دادگاه می‌بایست در خصوص اینکه آیا حملات تروریستی مصداق فورس ماژور بوده و فسخ به‌صورت صحیح اتفاق افتاده تصمیم‌گیری می‌کرد. همچنین در بند کسری گاز^۳، مقرر شده بود در صورتی که EGAS در تحویل گاز روزانه ناتوان باشد، میزان تحویل‌نشده به‌عنوان گاز کسری روزانه تلقی شود و اگر تا یک ماه تداوم داشت به‌عنوان کسری گاز ماهیانه محسوب شود، EMG

1. Cash out

۲. از ضرب تخفیف کسری گاز انباشت‌شده و وصول‌نشده، در ارزش تخفیف قیمت قراردادی محاسبه می‌شود.

3. Gas out

4. Shortfall

می‌تواند میزان خسارت خود را از پرداخت ماهیانه کسر کند. این جبران خسارت معادل ۲۰ درصد قیمت گاز بود. همچنین اگر طرفین بر تحویل کسری گاز ظرف ۱۸۰ روز توافق کنند، گاز باید با قیمت قراردادی به خریدار تحویل داده شود (Cohen, 2019: 23). در قضایای مشابه نیز به روش‌های پوشش ضرر و زیان واقعی و جبران خسارت نقدی و تحویل سوخت‌های جایگزین که فروشنده می‌تواند برای جبران کسری گاز تحویلی خود استفاده کند اشاره شده است (Dhekane & Shankar, 2021: 27).

۲.۴.۴. تعدیل مقدار گاز

یکی از شروطی که بر مبنای آن می‌توان مقدار سالانه گاز را تعدیل^۱ کرد، فورس ماژور است. بر این اساس، گازی که فروشنده یا خریدار به دلیل حوادث قهری، قادر به تحویل دادن یا گرفتن نیستند، می‌تواند مبنایی برای تعدیل مقدار سالیانه گاز قرار بگیرد. استناد به فورس ماژور در رابطه بین خریدار با مصرف‌کنندگان نهایی خود که گاز را به آنها تحویل می‌دهد نیز قابل استناد است (علیخانی، ۱۳۸۸: ۲۹۹) و می‌تواند در تعدیل تعهدات بین آنها مؤثر باشد (آقای، ۱۳۹۳: ۶۵). این مکانیسم فراقاردادی، این امکان را به فروشنده می‌دهد که بتواند در طول فورس ماژور، بخشی از درآمد خود را از طریق فروش به شخص ثالث تأمین کند و به خریدار نیز امکان خرید از شخص ثالث می‌دهد (Roberts, 2014: 420).

۵.۴. خاتمه قرارداد^۲

در صورتی که فورس ماژور بیش از زمانی که در قرارداد تخمین زده شده است استمرار داشته و یا رویداد پیش‌آمده چنان وسیع باشد که طرف متأثر نتواند به تعهدات خود عمل کند یا تنها پس از تأخیر طولانی بتواند به تعهدات خود عمل کند، امکان خاتمه قرارداد تعیین می‌شود. در اینجا منظور از خاتمه، پایان یافتن پیش از اجرای کامل تعهدات یا سپری شدن زمان قرارداد است (Ellis, 2020: 15). از این رو با اینکه در حالت عادی قرارداد کماکان باید ادامه داشته باشد، لکن به دلیل وقوع یک رویداد، ادامه اجرای تعهدات قراردادی امکان‌پذیر نیست (Cohen, 2019: 76). اینکه حق خاتمه قرارداد به سبب رویداد فورس ماژور طولانی‌مدت، صرفاً برای طرف مقابل اعمال شود یا هر دو طرف، به توافق طرفین و شرط قراردادی بستگی دارد (Dhekane & Shankar, 2021: 26). این شرط به‌طور معمول بدین شرح انشا می‌شود: که «اگر به دلیل رویداد فورس ماژور، طرف متأثر نتواند تعهدات قراردادی خود را انجام دهد و چنین ناتوانی به مدت [۲۷۰ روز

۱. به عنوان راهکار ایجاد تعادل قراردادی

متوالی از تاریخ شروع رویداد] ادامه یابد؛ طرف دیگر می‌تواند با ارسال اخطار کتبی قرارداد را خاتمه دهد. قرارداد، ۹۰ روز بعد از اخطار کتبی فسخ خواهد شد، مگر اینکه قبل از موعد تعیین‌شده، رویداد فورس ماژور و تعذر از انجام تعهدات پایان یابد؛ یا «اگر یک رویداد فورس ماژور، مانع از تحویل دادن یا گرفتن ۵۰ درصد یا بیشتر از مقدار قرارداد سالانه در طول ۲۴ ماه شود، پس از دریافت اخطار مربوط، طرف متضرر یا طرف مقابل، حق خاتمه قرارداد را از طریق اخطار کتبی به طرف دیگر خواهد داشت. پس از ارسال چنین اخطاریه‌ای، هیچ‌یک از طرفین هیچ ادعا یا مسئولیتی در قبال طرف مقابل نخواهند داشت، مگر در خصوص نقض تعهدات پیشین خود در قرارداد؛ یا «اگر به دلیل فورس ماژور، اجرای تعهدات به مدت بیش از ۹۰ روز به‌صورت جزئی یا کلی امکان‌پذیر نباشد و یا هر تعهدی به موجب قرارداد به تعویق بیفتد، هریک از طرفین بدون هیچ‌گونه مسئولیتی اختیار خاتمه قرارداد را دارند».

۵. حل و فصل اختلاف و طریقه دفاع در دعاوی فورس ماژور

در صورت به نتیجه نرسیدن طرق قراردادی مانند مذاکره و شیوه‌های جایگزین حل اختلاف مانند کارشناسی و میانجی‌گری، مراجعه به مراجع قضایی اجتناب‌ناپذیر است. دعاوی فورس ماژور زمانی مطرح می‌شود که یک طرف قرارداد به دلیل اینکه متعهد تعهد خود را ایفا نکرده ادعای نقض قرارداد را مطرح و تقاضای خسارت می‌کند. طرف دیگر نیز از پرداخت خسارت خودداری و ادعای وقوع فورس ماژور دارد. از این‌رو متعهدله به این نتیجه رسیده که از طریق اقامه دعوا، مطالبه خسارت کند و دوم، زمانی است که به‌علت وقوع فورس ماژور در حین انجام تعهدات قراردادی، اجرا برای مدتی متوقف و سپس از سر گرفته می‌شود و در این بازه خساراتی به متعهدله وارد شده و به دنبال مطالبه خسارت است (نیکبخت، ۱۳۷۶: ۱۰۷). با عنایت به اصل لزوم قراردادهای، در صورت عدم ایفای تعهدات قراردادی، بار اثبات صحت ادعای تعذر بر عهده مدعی است.^۱ اثبات این امر در قرارداد فروش گاز می‌تواند دشوار باشد، زیرا مقررات فورس ماژور معمولاً محدود تفسیر می‌شوند و دست یافتن به منابع و شواهد واقعی ساده نیست^۲ و همیشه این احتمال وجود دارد که ادعای فورس ماژور توسط طرف دیگر مورد مناقشه قرار گیرد (Roberts, 2014: 384)؛ از این‌رو طرفین باید سازوکارهایی را برای فصل اختلافات پیش‌بینی کنند (Dhekane & Shankar, 2021: 27).

1. Channel Island Ferries Ltd v Sealink UK Ltd (1988)

2. B & S Contravts and Design Ltd v Victor Green Publications Ltd (1984), Sonat Offshore S A v Amerada Hess Development Ltd and Texaco Ltd (1988)

دفاع فورس ماژور، با توجه به تفاوت قراردادهای مبنای پرونده، به نتیجه و احکام مختلفی منجر می‌شود. برای درک بهتر موضوع، به یکی از دعاوی مبتنی بر دفاع فورس ماژور که در آن مرجع رسیدگی‌کننده به تحلیل فورس ماژور پرداخته است اشاره خواهیم داشت. پرونده‌ای بین Pioneer Natural Resources Usa, Incorporated (خریدار) و Mico, L.L.C., (فروشنده) مطرح و به صدور رأی بدوی در سال ۲۰۲۴ منجر شد و متعاقب آن طرفی که رأی به ضررش صادر شد درخواست تجدیدنظر از دادگاه ناحیه‌ای شمالی تگزاس ایالات متحده ارائه کرد و در حال حاضر در حال بررسی مجدد است.

۱.۵. پیشینه

Pioneer گاز طبیعی را در حوزه پرمین در غرب تگزاس تولید و برای فراوری به کارخانه Targa Pipeline Mid-Continent Westtex ارسال می‌کند. Targa گاز را فراوری کرده و بخشی را به‌عنوان وجه پرداختی نگه می‌دارد و Pioneer محصول نهایی را می‌فروشد و به مشتریان منتقل می‌کند. Mico یک شرکت تجارت انرژی است که گاز طبیعی را خریداری می‌کند و دوباره می‌فروشد.

Mico و Pioneer در سال ۲۰۱۴ و مجدد در سال ۲۰۲۰ قرارداد «قطعی» منعقد کردند که در آن فروشنده روزانه ۲۰۰۰۰ MMBtu گاز را به خریدار در مرکز تجمع Ehrenberg در مرز آریزونا-کالیفرنیا تحویل دهد. طرفین برای ثبت توافق خود، از قرارداد پایه منتشرشده توسط هیأت استانداردهای انرژی آمریکای شمالی (NAESB) استفاده کردند. قرارداد چهار بخش دارد: ۱. «قرارداد پایه فروش گاز طبیعی» اطلاعات اولیه طرفین را ارائه می‌دهد؛ ۲. «شرایط و ضوابط عمومی» شامل مجموعه‌ای از تعاریف و مفاد قالب‌بندی شده است که حقوق و تعهدات طرفین را بر اساس انتخاب‌های آنها تعیین می‌کند؛ ۳. «تأییدیه‌های معامله» شرایط هر معامله را مشخص می‌کند و می‌تواند تعهدات تحویل خاص را جداگانه تعیین کند؛ و ۴. «ضمیمه و مفاد ویژه». به موجب بخش ۳، اگر فروشنده، از انجام وظیفه تحویل خودداری کند، ملزم به پرداخت مابه‌التفاوت بین قیمت قرارداد گاز و ۱. قیمتی که خریدار برای گاز جایگزین پرداخت کرده یا ۲. قیمت گاز بازار نقدی در زمان عدم تحویل پرداخت می‌کند است. از سوی دیگر، طرفین مفاد فورس ماژور قرارداد پایه را بدین شرح اصلاح کردند؛ بخش ۱-۱۱: هیچ‌یک از طرفین در قبال دیگری به دلیل عدم انجام تعهد قطعی، تا حدی که چنین عدم انجامی ناشی از فورس ماژور بوده باشد، مسئول نخواهد بود. اصطلاح فورس ماژور در اینجا به معنای رویداد یا شرایطی است که مانع از انجام تعهدات یک طرف در یک یا چند معامله می‌شود، با این اوصاف که رویداد یا شرایط در زمان توافق پیش‌بینی نشده، در کنترل معقول طرف مدعی یا نتیجه سهل‌انگاری نبوده، و با

اعمال دقت لازم، طرف مدعی قادر به غلبه بر آن یا اجتناب از آن یا ایجاد امکان اجتناب از آن نیست. بخش ۲-۱۱: فورس ماژور شامل موارد زیر می‌شود، اما محدود به آنها نیست (ii) رویدادهای مرتبط با آب‌وهوا که کل منطقه جغرافیایی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، مانند دمای پایین که سبب یخ‌زدگی یا خرابی چاه‌ها یا خطوط لوله می‌شود. فروشنده و خریدار باید تلاش‌های معقولی را برای جلوگیری از آثار نامطلوب فورس ماژور و حل‌وفصل رویداد یا حادثه پس از وقوع آن به‌منظور از سرگیری اجرا انجام دهند. بخش ۳-۱۱: هیچ‌یک از طرفین تا حدی که اجرا تحت تأثیر از دست دادن یا قطع شدن تأمین گاز فروشنده یا تخلیه ذخایر قرار گیرد، حق استفاده از مفاد فورس ماژور را نخواهند داشت، مگر آنچه در بخش ۲-۱۱ آمده است.

در جریان توفان زمستانی یوری در سال ۲۰۲۱، فروشنده به بند فورس ماژور قرارداد استناد کرد تا عدم تحویل مقادیر توافق‌شده گاز را توجیه کند. خریدار نیز برای دریافت خسارت شکایت کرد. دادگاه ناحیه فدرال استدلال فروشنده را پذیرفت و حکم داد که به‌درستی به فورس ماژور استناد شده است.

۲.۵. شروع اختلاف

در ۱۴ و ۱۵ فوریه ۲۰۲۱ فروشنده نتوانست کل مقدار گاز را تحویل دهد و هیچ هشدار قبلی به خریدار نداد. حدود نیمه‌شب ۱۶ فوریه، فروشنده به خریدار اعلام وضعیت اضطراری کرد و توضیح داد که به‌دلیل توفان نمی‌تواند کل مقدار گاز را تحویل دهد و از ۱۶ تا ۱۹ فوریه، هیچ گازی تحویل نداد. خریدار هر روز گاز جایگزین گران‌تری را از بازار نقدی خریداری می‌کرد که تقریباً ۹ میلیون دلار بیشتر از قیمت قرارداد برایش هزینه داشت. فروشنده تحویل روزانه کل مقدار گاز قراردادی را از ۲۰ فوریه از سر گرفت و تا ۱ مارس ادامه داد، تا زمانی که ۱۷۶۰۰ میلیون BTU تحویل داد. خریدار دوباره مجبور شد گاز جایگزین را از بازار نقدی خریداری کند که ۲۳۸۸ دلار بیشتر از قیمت قرارداد بود. پس از ۱ مارس، فروشنده کل مقدار گاز را بدون وقفه تحویل داد. هنگامی که فروشنده فاکتور مربوط به مارس ۲۰۲۱ را ارسال کرد، خریدار مبلغ ۲۳۸۸ دلار کمتر از مبلغ مورد نیاز برای پوشش هزینه گاز پرداخت کرد.

۳.۵. طرح دعوا و مطالبه خسارت

خریدار از فروشنده به‌دلیل خرید گاز از بازار نقدی در طول توفان و تحمیل هزینه بیشتر، ۹ میلیون دلار غرامت درخواست کرد. فروشنده از پرداخت خودداری و ادعا کرد که تأثیر توفان Uri

۱. در جریان توفان زمستانی یوری

بر «تحويل گاز طبیعی از پالایشگاه‌های گاز» فورس ماژور محسوب می‌شود. خریدار نیز در ۳۰ ژوئیه ۲۰۲۱ به دلیل نقض قرارداد در دادگاه ناحیه‌ای شمالی تگزاس ایالات متحده شکایت کرد. فروشنده نیز به طور متقابل ادعا کرد که خریدار با نگه داشتن ۲۳۸۸ دلار از پرداخت برای مارس ۲۰۲۱، قرارداد را نقض کرده است. سپس هر دو طرف برای رسیدگی به اختلاف اقدام کردند.

۵.۴. نظر مرجع رسیدگی

مرجع رسیدگی حکم را به نفع فروشنده صادر و ادعای نقض قرارداد توسط خریدار را رد کرد. در حکم خود بیان کرد که فورس ماژور واضح است و فروشنده را ملزم به خرید گاز بازار نقدی موجود در Ehrenberg - چنانکه خریدار استدلال می‌کرد - نمی‌کند. از این رو استدلال خریدار مبنی بر اینکه یک رویداد فورس ماژور واجد شرایط، تنها زمانی که «اجرا را به معنای واقعی کلمه غیرممکن کند»، «مانع» اجرای تعهد می‌شود، را رد و استدلال کرد که تفسیر خریدار، مفاد قرارداد، مانند الزام بخش ۱۱.۱ مبنی بر اینکه طرف مدعی «قادر به غلبه یا اجتناب از» فورس ماژور نباشد و همچنین رویدادهای مستثنای شده از فورس ماژور طبق بخش ۳-۱۱، را بلاجهت می‌سازد.

علاوه بر این، استدلال ارائه شده مبنی بر اصطلاح «عرضه گاز فروشنده» شامل گاز بازار نقدی می‌شود بدین شرح که «فروشنده می‌توانست آن را خریداری و به موقع به خریدار تحويل دهد» نیز رد و استدلال کرد که این تفسیر، تکرار قاعده عدم امکان^۱ است؛ و «فروشنده را ملزم می‌کند تا زمانی که گاز در هر کجای دنیا و با هر قیمتی در دسترس باشد، آن را خریداری و تحويل دهد. بنابراین، حتی اگر گاز در هیچ کجا وجود نداشته باشد، همچنان مسئول عدم تحويل خواهد بود، مگر اینکه یکی از رویدادهای فورس ماژور واجد شرایط بخش ۲-۱۱ رخ داده باشد. از این رو مرجع با غیرمنطقی دانستن این تفسیر، حکم داد که «عرضه گاز فروشنده» فقط شامل «گازی است که فروشنده از تارگا دریافت می‌کند».

۵.۵. درخواست تجدیدنظر

خریدار، حکم دادگاه ناحیه را به دلایل متعددی به چالش می‌کشد. اولاً، استدلال می‌کند که برخلاف نظر دادگاه، یک رویداد فورس ماژور تنها با غیرممکن کردن اجرا، مانع از اجرای آن می‌شود؛ ثانیاً، اصطلاح «عرضه گاز فروشنده» شامل گاز بازار نقدی موجود برای خرید هم می‌شود، نه فقط گاز در محل تعیین شده برای تحويل؛ ثالثاً، بخش ۲-۱۱ رویدادهای فورس ماژور

از جمله رویداد مرتبط با آبوهوا را فهرست و بیان می‌کند که فروشنده و خریدار باید تلاش‌های معقولی را برای جلوگیری از آثار نامطلوب فورس مازور و حل‌وفصل رویداد یا حادثه پس از وقوع آن به‌منظور از سرگیری اجرای تعهد انجام دهند. بر این اساس، معتقد است که دادگاه در تحلیل دو یافته مهم در مورد واقعیت قصور کرده است - یعنی اینکه آیا ۱. یوری «مانع» از اجرای تعهد شده است و ۲. آیا پایونیر «مراقبت لازم» را برای «غلبه بر یا اجتناب از» اثرات اوری انجام داده است یا «تلاش‌های معقولی» برای «اجتناب» از اثرات توفان انجام داده است. وی، استدلال کرد که یوری، «هر چقدر هم که شدید بود، به‌هیچ‌وجه مانع از انجام تعهدات قراردادی نشد» زیرا:

۱. نقطه تحویل «۹۰۰ مایل» از منطقه آسیب‌دیده فاصله داشت؛

۲. «در طول دوره مورد بحث در این دعوا منابع گاز فراوانی در مرز آریزونا-کالیفرنیا برای خرید توسط فروشنده وجود داشت تا هرگونه کمبود تحویل از کارخانه‌های تارگا را جبران کند؛» و
۳. فروشنده «معمولاً» وقتی تحویل از تارگا با کمبود مواجه می‌شد، گاز را از بازار نقدی خریداری می‌کرد.

دوم، و در خصوص استدلال اول خود، خریدار ادعا کرد که فروشنده ممکن است طبق الزام بررسی‌های لازم در بخش ۱-۱۱ موظف به خرید گاز جایگزین شده باشد و ادعا کرد که «هرگونه تأثیری که طوفان زمستانی ممکن است بر فروشنده داشته باشد، با اعمال بررسی‌های لازم، این شرکت می‌توانست با خرید گازی که به‌طور گسترده برای تحویل در اتصالات آریزونا-کالیفرنیا با سیستم SoCalGas در دسترس بود، بر تأثیرات Uri غلبه کند». به گفته خریدار، «فروشنده حتی سعی نکرد گاز را برای تحویل به خریدار خریداری کند» و ظاهراً «اعتراف می‌کند که پس از ۱۲ فوریه ۲۰۲۱ هیچ تلاشی برای خرید گاز انجام نداده است». همچنین ادعا می‌کند که این شواهد نشان می‌دهد که «فروشنده با علم به اینکه باید گاز جایگزین خریداری کند با دست روی دست گذاشتن، هزینه افزایش‌یافته گاز جایگزین را به خریدار تحمیل کرد».

۵.۶. تحلیل رأی دادگاه بدوی

۱. الف) در خصوص استدلال اول، نظر دادگاه به نظر صحیح است و تفسیر خریدار با توجه به مفاد قرارداد و سابقه قضایی پشتیبانی نمی‌شود، زیرا قراردادهای باید طبق قانون نیویورک «معنی ساده خود را داشته باشند» و بخش ۱-۱۱ فورس مازور را به‌عنوان «رویداد یا شرایطی که مانع از انجام تعهدات یک طرف تحت یک یا چند معامله می‌شود» تعریف می‌کند. خریدار به فرهنگ لغت استناد کرده است که «پیشگیری» را این‌گونه تعریف

می‌کند: «غیرعملی یا غیرممکن کردن با اقدام پیشگیرانه».^۱ سایر فرهنگ لغت‌ها «پیشگیری» را به‌طور مشابه یعنی به شیوه‌ای که لزوماً به معنای «غیرعملی» نیست تعریف می‌کنند. دیکشنری بلک لا این اصطلاح را به‌عنوان «جلوگیری از وقوع؛ مانع شدن یا ممانعت کردن» تعریف می‌کند.^۲ «مانع شدن» به نوبه خود به معنای «کند یا دشوار کردن»، «مانع شدن»، «به تأخیر انداختن یا جلوگیری کردن» است.^۳

ب) تفسیر دادگاه ناحیه، با توجه به تصمیم اخذشده در پرونده Ergon-West Virginia, Inc. v. Dynegy^۴ تأیید می‌شود. در موقعیتی مشابه، یک بند فورس مازور سختگیرانه‌تر به عدم الزام به اثبات عدم امکان واقعی تفسیر شد. آن پرونده شامل اختلافاتی در تولید و تحویل گاز ناشی از توفان‌های کاترینا و ریتا بود. تأمین‌کنندگان Dynegy اعلام فورس مازور کردند و Ergon مجبور به خرید گاز در بازار نقدی شد. قرارداد Ergon-Dynegy مقرر کرد که یک طرف باید به دلیل فورس مازور قادر به انجام کامل یا جزئی تعهدات خود نباشد. خریدار استدلال کرد که این متن به فروشنده اجازه نمی‌دهد که به فورس مازور استناد کند، زیرا «ظرفیت فیزیکی لازم برای ادامه تأمین گاز به نقاط تحویل تعیین شده را داشت و همچنان می‌توانست گاز را از بازار نقدی خریداری کند». با این حال، مرجع رسیدگی‌کننده اهمیتی برای این استدلال قائل نشد، زیرا «تفسیر خریدار، مفاد فورس مازور را اساساً بی‌معنی می‌کند و به این معناست که مادامی که مقداری گاز در هر کجای دنیا و به هر قیمتی موجود باشد، فروشنده هرگز نمی‌تواند به فورس مازور استناد کند». بنابراین، این رأی قویاً توصیه می‌کند که «جلوگیری» را به معنای «غیرممکن کردن» تفسیر نکنیم.

ج) خریدار برای پشتیبانی از تفسیر خود به مجموعه‌ای از رویه‌های قضایی استناد می‌کند. اولین مورد، پرونده Aukema v. Chesapeake Appalachia, LLC است که در آن آمده است که دستورالعمل دولتی مبنی بر ممنوعیت برخی از روش‌های حفاری نفت، فورس مازور ایجاد نمی‌کند. اما این به این دلیل بود که طرفین احتمال صدور چنین دستورالعمل‌هایی را پیش‌بینی و در مورد آن راه‌حل خاص تعیین کرده بودند. این دلیل در جایی که یک «رویداد مرتبط با آب‌وهوا» مانند Uri به‌طور خاص به‌عنوان یک عامل فورس مازور فهرست شده بود، قابل استفاده نیست. پرونده مورد اشاره دوم، Rochester Gas & Electric Corp. v. Delta Star, Inc., این پرونده موردی را فورس مازور

۱. به نقل از فرهنگ لغت انگلیسی آکسفورد (ویرایش سوم ۲۰۰۷)

2. 11th edition, 2019

3. 11th edition, 2019

4. Ergon-West Virginia, Inc. v. Dynegy Marketing & Trade [Dynegy], 706 F.3d 419

تشخیص نداد، زیرا ۱. قرارداد، «افزایش قیمت فولاد» را به عنوان یک رویداد فورس ماژور ذکر نکرده بود و ۲. نوسان قیمت فولاد پیش‌بینی‌پذیر بود. در پرونده سوم مورد استناد – Kel Kim – استدلال خریدار تضعیف می‌شود. در این قضیه، دادگاه تجدید نظر نیویورک در بسیاری از پرونده‌ها به طور جداگانه عدم امکان در کامن‌لا و بند فورس ماژور را تحلیل کرد و آنها را دارای «الزامات متمایز» دانست.^۱ در نتیجه عبارت «جلوگیری» در قرارداد به این معنی نیست که یک رویداد باید اجرای تعهد را به معنای واقعی کلمه غیرممکن کند تا به فورس ماژور منجر شود.

۲. استدلال دوم خریدار در مورد عبارت «تأمین گاز فروشنده» در بخش ۳-۱۱ است. این بخش مقرر می‌دارد که «از دست دادن یا قطع تأمین گاز فروشنده» فورس ماژور محسوب نمی‌شود – مگر اینکه ناشی از یکی از رویدادهای ذکر شده در بخش ۲-۱۱ باشد، مانند «رویداد مرتبط با آب‌وهوا که بر کل منطقه جغرافیایی تأثیر می‌گذارد، از جمله دمای پایین که سبب یخ‌زدگی یا خرابی چاه‌ها یا خطوط لوله می‌شود». هیچ‌یک از طرفین در مورد اینکه توفان یوری چنین رویدادی بوده است، اختلاف نظر ندارند. اما خریدار استدلال می‌کند که دادگاه با این حکم که «تأمین گاز فروشنده» فقط به گازی که پایونیر از تارگا دریافت می‌کند و نه به گازی که ممکن است در بازار نقدی خریداری کند، اشاره دارد، اشتباه کرده است. درحالی‌که تحلیل دادگاه منطقه‌ای صحیح است. ضمیر ملکی "gas" "Seller's" supply را توصیف می‌کند؛ "Seller" همان Pioneer است؛ بنابراین باید پیرسیم که چه چیزی "gas supply" را تشکیل می‌دهد. دادگاه در یافته‌های خود در مورد «عرضه گاز» فروشنده بیان کرد: فروشنده یک شرکت اکتشاف و تولید نفت است که گاز طبیعی تولید می‌کند و می‌فروشد. عرضه گاز طبیعی آن از عملیات استخراج نفت خام آن در حوضه پرمین در تگزاس حاصل می‌شود و به عنوان یک محصول جانبی استخراج نفت خام، گاز همراه را تولید می‌کند و آن را به کارخانه‌های فراوری می‌فرستد. بخش عمده آن به یک کارخانه فراوری می‌رود. پس از اینکه تارگا گاز را فراوری کرد، گاز متان باقیمانده و مایعات گاز طبیعی را در نقطه خروجی کارخانه‌های فراوری خود در محل تحویل ه پایونیر تحویل می‌دهد. پایونیر این گاز باقیمانده را «عرضه گاز» خود برای فروش به مشتریان خود در نظر می‌گیرد. اگر پایونیر در عرضه گاز خود از تارگا دچار کمبود شود، برای پوشش کمبود، گاز را در «بازار نقدی» خریداری می‌کند. این متن فقط یک نتیجه‌گیری را ممکن می‌سازد: «منبع

1. See A/R Retail LLC v. Hugo Boss Retail, Inc., 149 N.Y.S.3d 808, 826–27. Gen. Elec. Co. v. Metals Res. Grp. Ltd., 293 AD.2d 417, 418. Urban Archaeology Ltd. v. 207 E. 57th St. LLC, 68 A.D.3d 562, 562.

گاز» پایونیر، گاز طبیعی است که از تارگا در محل تحویل دریافت می‌کند.» و استدلال خریدار مبنی بر اینکه «عرضه گاز فروشنده» به گاز بازار نقدی موجود برای پایونیر نیز اشاره دارد، توسط متن قرارداد و قرائن پشتیبانی نمی‌شود. «استفاده قرارداد از کلمه ملکی «فروشنده» نشان می‌دهد که منبع «عرضه گاز» متعلق به پایونیر یا در تصرف اوست، چیزی که نمی‌توان آن را در مورد گاز موجود در بازار نقدی گفت». علاوه بر این، همان‌طور که دادگاه دریافت، فروشنده فقط در صورتی به بازار نقدی مراجعه می‌کند که «در عرضه گاز خود از تارگا با کمبود مواجه شود». همچنین پایونیر یک تولیدکننده گاز طبیعی است، نه یک واسطه که از یک طرف خرید می‌کند تا به طرف دیگر بفروشد. اگر قراردادی شامل واسطه‌ها باشد، احتمالاً عبارت «منبع عرضه گاز فروشنده» معنای متفاوتی دارد.

در مقابل، فروشنده نیز برای تأیید دیدگاه خود مبنی بر اینکه «منبع گاز» فقط به گازی که متعلق به فروشنده است اشاره دارد، به رأی دادگاه تجدیدنظر تگزاس در پرونده *Energy Marketing, Inc. v. Apache Corp., Virginia Power* استناد می‌کند. در این قضیه آپاچی پس از توفان‌های کاترینا و ریتا، نتوانست به شرکت برق ویرجینیا گاز برساند. فروشنده وضعیت اضطراری اعلام کرد، اما سپس تغییر رویه داد و گاز را در بازار نقدی با قیمت‌های بالاتر فروخت - که در نهایت برخی از آنها توسط شرکت برق ویرجینیا خریداری شد. طرفین بر سر معنای «عرضه گاز» در بخش ۳-۱۱ قرارداد NAESB اختلاف نظر داشتند. درحالی‌که فروشنده استدلال می‌کرد که این اصطلاح فقط به گاز «سکوهای خاص» اختصاص داده شده برای قرارداد اشاره دارد، ویرجینیا پاور ادعا کرد که این اصطلاح شامل «گاز تعهد نشده آپاچی» نیز می‌شود که می‌توانست برای اجرای قرارداد از آن استفاده کند. دادگاه با موافقت با ویرجینیا پاور، رأی داد که «معنای ساده و معمولی «عرضه گاز» همان‌طور که در قرارداد استفاده شده است، به مقدار یا کمیت گاز آپاچی اشاره دارد که برای برآوردن خواسته‌های قراردادی [ویرجینیا پاور] در دسترس بود». بنابراین، ویرجینیا پاور «عرضه گاز فروشنده» را به گونه‌ای تفسیر کرد که فقط گازی را در برگیرد که فروشنده مالک آن بود و می‌توانست به صورت فیزیکی به خریدار تحویل دهد - نه گاز بازار فوری. در مقابل خریدار به پرونده *Hess Corp. علیه ENI Petroleum US, LLC* استناد می‌کند. در آنجا، فروشنده گاز^۱، هنگامی که نشستی، خط لوله *Independence Trail* آن را در خلیج مکزیک از کار انداخت، اعلام وضعیت اضطراری کرد. خریدار^۲، مجبور شد گاز گران‌تری را در بازار نقدی خریداری کند و شکایت کرد. دادگاه تجدیدنظر با تأیید دادگاه منطقه‌ای، حکم

1. ENI

2. Hess

داد که بند وضعیت اضطراری، عدم اجرای ENI را توجیه نمی‌کند. قرارداد «عرضه گاز» ENI را فقط به گاز منتقل شده از طریق خط لوله Independence Trail محدود نمی‌کرد و علاوه بر این، ENI اذعان کرد که منابع تولیدی دیگری در خلیج فارس دارد که تحت تأثیر نشتی قرار نگرفته‌اند. بنابراین «عرضه گاز» فروشنده را صرفاً به منبع گازی که مالک آن است، در نظر نگرفت.

۳. دادگاه هیچ یافته‌ای در مورد اینکه آیا پایونیر با انجام «تلاش‌های معقول» برای جلوگیری از آثار نامطلوب اوری، «اقدامات لازم» را انجام داده است یا خیر، ارائه نکرد. فقط اظهار کرد که «الزام یک طرف به اثبات عدم امکان واقعی، بخش‌هایی از قرارداد، از جمله این الزام را که طرف مدعی «قادر به غلبه یا اجتناب از» رویداد «با اعمال اقدامات لازم» نباشد غیرضروری می‌کند». اگرچه این تحلیل درست است، اما چیزی در مورد اینکه آیا پایونیر واقعاً اقدامات لازم را برای جلوگیری از آثار مخرب یوری انجام داده است یا خیر، نمی‌گوید. از نظر فروشنده، وظیفه «اقدامات لازم» فقط برای غلبه بر خود رویداد فورس مازور - توفان زمستانی یوری - اعمال می‌شود، اما نه برای تأثیرات پایین‌دستی این رویداد. این شرکت استدلال می‌کند که تنها کاری که می‌توانست برای غلبه بر توفان انجام دهد، بازگرداندن سریع تأمین گاز خود بود - که این کار را انجام داد. اما این استدلال توسط متن بخش ۲-۱۱ رد می‌شود. این بخش طرفین را ملزم می‌کند که «تلاش‌های معقولی برای جلوگیری از آثار نامطلوب فورس مازور انجام دهند و رویداد یا حادثه را پس از وقوع حل کنند تا بتوانند اجرای تعهد را از سر بگیرند». این دو الزام مستقل‌اند، اما استدلال فروشنده آنها را در یک الزام خلاصه می‌کند.

نتیجه

موضوع فورس مازور و تأثیر آن بر قرارداد بلندمدت فروش گاز از مسائل مهم حقوقی است. زیرا در جریان اجرای موضوع یک قرارداد و پروژه گازی ممکن است حوادثی رخ دهد که مانع از اجرای تعهدات طرفین شود، بدون آنکه طرفین در وقوع یا ادامه آن نقش داشته باشند. به همین دلیل و با کنار گذاشتن قواعد تکمیلی، طرفین با تدوین شرط و ماده فورس مازور تلاش می‌کنند که بر اساس منافع خود به‌خصوص در قراردادهای بلندمدت یا ریسک ممکن‌الوقوع را به طرف مقابل قرارداد منتقل کنند یا با گرفتن امتیاز در شروط دیگر قرارداد مثلاً در پاداش یا بهره و یا قیمت، ریسک این حوادث را بپذیرند یا اینکه چارچوبی را توافق کنند که ریسک‌های ناشناخته آتی را در چند سطح به یک طرف یا طرف دیگر تخصیص دهند. در صورت وقوع چنین حالاتی، ممکن است آثار و تبعاتی از جمله سقوط تعهدات قراردادی و یا حتی خاتمه قرارداد پیش بیاید و

در صورتی که حادثه به صورت موقت باشد به صورت کوتاه مدت قرارداد تعلیق شده و موضوعی که به تحقق فورس ماژور منجر شده است، تنها بر اجرای بخشی از قرارداد تأثیرگذار باشد. برخلاف قواعد عمومی قراردادها که خریدار باید ابتدا الزام فروشنده به ایفای تعهد را بخواهد و در نهایت حق فسخ قرارداد را دارد؛ در قراردادهای بلندمدت خرید و فروش گاز، ضمانت اجرای عدم ایفای تعهدات حسب قدرت چانه زنی طرفین متنوع بوده، اغلب فروشنده خواهان این است که گاز با تخفیف تنها ضمانت اجرای کسری گاز^۱ باشد، در حالی که خریدار خواهان ترکیبی از چندین ضمانت اجرا از جمله دریافت گاز با تخفیف^۲ و پرداخت نقدی^۳ است. از این رو در این خصوص نیز شرط فورس ماژور دارای قواعد خاص خود بوده و از قواعد عمومی قراردادها پیروی نمی کند. علاوه بر ضمانت اجرای متعدد داشتن، در مقاطع زمانی مختلف نیز این بند ممکن است مقررات متنوعی در طول دوره قراردادی پیش بینی کند از جمله چند مرحله ای بودن اعمال ضمانت اجراها در که در برخی از قراردادها به منظور حفظ تعادل اقتصادی طرفین درج می شود. رسیدگی مراجع حل اختلاف به دعوی فورس ماژور، پیچیدگی بسیار داشته و ریزترین نکات به صدور آرای متفاوت منجر شده است. در نتیجه، با وجود شباهت هایی که قراردادهای خرید و فروش گاز در خصوص مبحث فورس ماژور با قواعد عمومی قراردادها دارد، خصوصیات منحصربه فرد قراردادهای خرید و فروش گاز از جمله شرایط حاکم بر تعیین موضوع و مصادیق فورس ماژور، آثار ناشی از آن بر سایر شروط قراردادی و ضمانت اجرای متفاوت به عنوان بخشی از زنجیره تأمین انرژی موجب ظهور مقررات متفاوتی شده است.

بیانیه نبود تعارض منافع

نویسندگان اعلام می دارند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را شامل پرهیز از دزدی ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده سازی یا جعل داده ها، منبع سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش شونده، سوء رفتار و غیره، به طور کامل رعایت کرده اند.

قدردانی

از داوران گرامی به سبب ارائه نظرات ارزشمندشان در مرحله ارزیابی مقاله کمال تشکر را داریم.

-
1. Sole remedy
 2. Shortfall gas
 3. Cash out

منابع

- آقایی، آيسان (۱۳۹۳). بررسی قراردادهای بردار یا بپرداز در فروش گاز. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز.
- ابراهیمی، نصرالله (۱۴۰۲). جزوه درس حقوق نفت و گاز. دوره دکتری حقوق نفت و گاز، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۲۰-۲۲.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۴۰۳). ترمینولوژی حقوق. تهران: گنج دانش.
- شیروی، عبدالحسین (۱۴۰۰). حقوق قراردادهای: انعقاد، آثار و انحلال. تهران: سمت.
- صفایی، سیدحسین (۱۳۶۴). قوه قاهره یا فورس مازور؛ بررسی اجمالی در حقوق تطبیقی و حقوق بین الملل و قراردادهای بازرگانی بین المللی. مجله حقوقی، (۳)، ۱۱۱-۱۴۹. DOI: 10.22066/cilamag.1985.18456
- علیخانی، محمد (۱۳۸۸). بررسی وضعیت حقوقی مبیع و ثمن در قراردادهای بین المللی فروش گاز. مجله حقوقی بین المللی، (۴۰) ۲۶، ۲۸۹-۳۱۱. DOI: 10.22066/cilamag.2009.17378
- قاسمی جاوید، علیرضا؛ حاجیان، محمدمهدی؛ علومی یزدی، حمیدرضا (۱۴۰۰). تطبیق پذیری ثمن شناور در قراردادهای صادرات گاز با حقوق ایران. مطالعات حقوق انرژی، (۱) ۷، ۱۸۹-۲۰۹. DOI: 10.22059/jrels.2021.286625.299
- نیکبخت، حمیدرضا (۱۳۷۶). آثار قوه قاهره و انتفای قرارداد. مجله حقوقی بین المللی، (۲۱) ۱۵، ۹۵-۱۲۴. DOI: 10.22066/cilamag.1998.18178

References

- Aghaie, A. (2012). *Take or Pay contracts for sale of gas, master of science in Law*. University of Tabriz. [in persian]
- Alikhani, M. (2009). The legal status of the subject and price in international gas sales contracts. *International Law Journal*, 26(40), 289-311. DOI: 10.22066/cilamag.2009.17378. [in persian]
- Bock, M., Rockall, M., Mehren, G. V., & Anway, S. (2022). Force majeure issues in today's gas market", *Global Arbitration Review*. Link to this Article: <https://globalarbitrationreview.com/article/force-majeure-issues-in-todays-gas-market>. (Accessed 15 October 2024).
- Cohen, G. (2019). Long Term Gas Contracting, Terms, definitions, pricing. *Institute of Energy for SE Europe*. Link to this Article: www.iene.eu/articlefiles/Long-TermGAS.Pdf (Accessed 18 April 2023)
- Dension, MJ. (2021). Force majeure clauses in LNG sales and purchase agreements: how do they stand up during the Covid-19 pandemic. *The Journal of World Energy Law & Business*, 14(2), 88-96. Link to this Article: <https://doi.org/10.1093/jwelb/jwab011>. (Accessed 6 December 2023)
- Dhekane, A. R., & Shankar, A. (2021). Covid-19 and its impact on commercial contracts, transnational center, commercial law, National Law University Delhi. Link to this Article: <https://nludelhi.ac.in/covid->

- 19-and-its-impact-on-commercial-contracts-research-working-paper-30-dec-2021-by-ctcl-nlud. (Accessed 17 July 2024)
- Ebrahimi, S. N. (2023). *Advanced oil & gas law notes*. University of Tehran, PhD in oil and gas law. [in persian]
- Ellis, L. (2020). *Force Majeure Clauses: Covid-19 & Termination of Business Contracts (contract rights)*. Hall Ellis. Link to this Article: <https://hallellis.co.uk/force-majeure-events-contracts/>. (Accessed 15 September 2021).
- Enochs, C. R.. & Page, K. M. (2008). *Failure to deliver or receive natural gas, including adequate assurances, cover, and force majeure*, University of Houston Law Foundation Oil, Gas and Energy Law, Dallas, Texas.
- Ghasemi Javid, A., Hajian, M. M., & Olomi Yazdi, H. (2019). The Compatibility of Floating Price in Gas Export Contracts with Iranian Law. *Energy Law Studies*, 7(1), 189-209. DOI: 10.22059/jrels.2021.286625.299. [in persian]
- Jafari Langroodi, M. J. (2022). *Legal Terminology*. Tehran: Ganj Danesh Publications. [in persian]
- Niall, T. (1992). *An Introduction to Gas Sales Agreements*. oil and gas law and taxation review, sweet & Maxwell.
- Nikbakht, H. R.. (1997). The effects of force Majeure and contract termination. *International Legal Journal*, 15(21), 95-124. DOI: 10.22066/cilamag.1998.18178 [in persian]
- Park, W. W. (2015). Gaps and changed circumstances in energy contracts: the devil in the detail. *Journal of World Energy Law and Business*. Link to this Article: https://scholarship.law.bu.edu/faculty_scholarship/12/ (Accessed 1 Januray 2022)
- Roberts, P. (2014). *Gas sales and gas transportation agreements: principles and practice*. Sweet & Maxwell, forth edition, 373-390.
- Safaei, S. H. (1985). Force Majeure; A Brief Review of Comparative Law and International Law and International Commercial Contracts. *Legal Journal*, (3), 111-149. DOI: 10.22066/cilamag.1985.18456 [in persian]
- Shirvi, A. H. (2019). *Contract Law: Conclusion, Effects and Termination*. Tehran: Samt Publications. [in persian]
- Valerie, A., Wisely, N., & Ashley, P. (2020). Oil & Gas: Force Majeure in model clauses. *CMS LAW*, Link to this Article: <https://cms.law/en/gbr/legal-updates/Oil-Gas-Force-Majeure-in-model-clauses>. (Accessed 9 April 2022)